

Абытов Б.К.

АРХИВДЕР – ТАРЫХЫЙ МААЛЫМАТТАР ДҮЙНӨСҮ

Абытов Б.К.

АРХИВЫ – МИР ИСТОРИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ

В.К. Abitov

ARCHIVES – WORLD HISTORICAL INFORMATION

УДК:930.35)

Макалада архивдер, алардын сакталып турган тарыхый мааниге ээ документтер, кыргыз тарыхындагы алардын маани-маңызы тууралуу баяндалат.

Негизги сөздөр: архивдер, документтер, тарыхый маалыматтар, түп нускалар, тарыхый мурастар.

В статье изучены значение архивов, сохранившиеся в них оригинальные документы, об их вкладе в изучении истории кыргызского народа и государства.

Ключевые слова: архивы, документы, историческая информация, оригиналы, историческое наследие.

In the article, the value of the archives preserved in them the original documents, their contribution to the study of the history of the Kyrgyz people and the state.

Key words: archives, documents, historical information, the original historical heritage.

Билген адамга архив дүйнөсү - кереметтүү, кызыктуу, так маалыматтар, кол жазмалар, кино-фото документтер дүйнөсү. Архивдердин чыныгы маани-маңызын архивде олтуруп, документтерди таап, тийиштүү түрдө иликтеп, алардын чыныгы маани-маңызын түшүнө алган, кызыгына баттып, аларды кеңири окуучулар аудиториясына жеткире алган гана адамдар билет. Ачыгын айтыш керек, архивге бир кирип алсаң, ал өзүнчө эле кенч, ар тараптуу, түбүнө жете алгыс чыныгы тарыхый мурастар байлыгы. Улам-улам жаңы маалыматтарды таап окуган сайын кызыгууң артат. Архивдердеги убакыттын изи калган, барактары саргарган документтердин ар бири адамды өзүнө тартып, сыйкырчыдай арбыйт. Дал ошол архивдерден биз көптөгөн өз убагында көпчүлүккө маалым болбой калган же тиешелүү маани берилбей унутта калган маалыматтарды, документтерди таап, тарыхый мурас катары колдонуп жүргөнүбүз да талашсыз көрүнүш.

Архивдердин дагы бир өзгөчөлүгү биз алардагы фонддордун материалдарынан кээде күтүлбөгөн, мурда такыр белгисиз болгон тарыхый, саясий, социалдык-экономикалык жана маданий мүнөздөгү маалыматтарды тапсак, кээде иликтенип бүттү деген маселедеги мурда белгисиз, иликтенүүчү маселенин дагы бир жагын толуктап, ачып көрсөткөн тарыхый булактарды табабыз. Кээде биз ынанып, бир катар муундарга үлгү болуп, алардын көз карашы, ишеними калыптанган тигил же маселе боюнча такыр күтүлбөгөн, башка маанидеги документтер да табылып, окурмандардын, керек болсо бир катар муундардын көз карашын өзгөрткөн тарыхый булактар, архивдик документтер болот. Буга мисал иретинде,

эгемендүүлүктүн доорунда, акыркы жылдары кыргыз элинин, мамлекетинин тарыхынын мурда актай калган же толук иликтенбей келген маселелери боюнча жарыяланган архивдик документтерди келтирүүгө болот. Айрыкча улуттук мамлекеттүүлүгүбүздүн түптөлүшү, өнүгүшү, аларды бекемдөөдөгү кыргыз элинин чыгаан уул-кыздарынын орду жана ролу, кыргыз элинин, мамлекетинин эл аралык аренага чыгышы, эл аралык аренадагы тарыхый, саясий орду жана ролу, кыргыз элинин унутта калган каада салттарынын, үрп-адаттарынын, улуттук өзгөчөлүктү камтыган маданиятынын, элдик мурастарынын, руханий дөөлөтүнүн азыркы муундарга жетпей, ар түрдүү себептер менен унутта, көмүскөдө калган барактарын толуктоого болгон өбөлгөлөрдү түзүп берген архивдик материалдардын кеңири жарыяланышын баса белгилөөгө болот.

Биздин архивдер салыштырмалуу түрдө жаш болуп, башка дүйнөгө таанымал болгон ири архивдерге салыштырганда кечээ эле түзүлгөндөй болгону менен аларда да ар тараптуу иликтөөгө арзый турган ар түрдүү баалуу документтер бар. Айрыкча баалуу да, өзгөчө маанилүү да документтер **Кыргыз Республикасынын Борбордук мамлекеттик архивинде, саясий документтер архивинде, Улуттук илимдер академиясынын кол жазмалар фондунда, областтык архивдерде** сакталып турат. Албетте биз үчүн өзгөчө тарыхый, саясий, маданий мааниге ээ документтер Кытайдын, Россиянын, Түркиянын, Казакстандын, Өзбекстандын, Германиянын, Американын, Англиянын, Франциянын, Финляндиянын мамлекеттик архивдеринде сакталып турганы да талашсыз. Мисалы, жакында эле ММК Кытайдын архивдеринен байыркы кыргыз мамлекетинин башчыларынын ысымдары табылды деген маалымат тарады. Эгерде ошолордун аттары коомчулукка кеңири маалым болсо, алар үчүн биз Кытай мамлекетине да, элине да зор ыраазычылык билдирээрибиз турган иш.

Албетте биз үчүн кызыгы башка архивдерден келген көчүрмөлөр эмес (*көп учурларда алар да баа жеткис мүнөзгө ээ*), түп нускадагы архивдик документтер болуп эсептелет. Тилекке каршы биздин архивдерден андай эле байыркы же орто кылымдарга таандык тарыхый документтерди, булактарды, маалыматтарды табуу кыйын. Дээрлик жокко эсе, бирок башка архивдерден алынган түп нускалардын көчүрмөлөрү көп эле кездешет.

Мисалы, биздин **Ош областтык мамлекеттик архивдеги** эң эски документти – 1886-жылга таандык Ош уездинин дан эгиндер эгилген кайрак жерлери тууралуу маалыматты, мен 1992-жылы кокусунан таап алгам. Ошол кездеги архив кызматкерлери архивдеги түп нускадагы эң эски документ ушул болду дешкени эсимде. Балким андан бери ал документтен мурдагы кезге таандык документтер табылгандыр, менин билишимче азырынча жогоруда аталган маалымат эң эски документтердин бири. Ал эми **Ош областтык саясий документтер архивинин** эң эски документтери, менин баамымда, XIX кылымдын 70-жылдарына таандык, Өзбек мамлекеттик архивинен келген документтердин көчүрмөсү эсептелет.

Мен көп эле архивдерди Москва, Санкт-Петербург, Казакстан, Өзбекстан мамлекеттик архивдерин, Түркиянын Стамбул университетинин архивин көрдүм. Бул архивдерден көпчүлүктүн көзүнө көрүнбөгөн канчалаган сейрек документтерди көрүп, баа жеткис маалыматтар жатканына ынанасын. Андай сейрек кездешүүчү документтерди таап, алып эле жүрөбүз, дагы алса болот. Алардагы материалдардан ар тараптуу маанилүү, расмий документтерди табууга, аларды тийиштүү түрдө иликтеп, кеңири окурмандар назарына жеткирүүгө болот. Мисалы:

- *ар түрдүү элдер, улуттар, алардын теги, пайда болушу, жашаган аймактары тууралуу;*
- *ар кандай мамлекеттер, алардын пайда болуусу, өсүп-өнүгүүсү, саясий, тарыхый аренадагы орду жана ролу, ал аренадан кетүүсү;*
- *Кыргыз улуттук мамлекетинин пайда болушу, түптөлүшү жана мамлекет катары калыптануу доорлору, алардын бурулуш мезгилдери;*
- *тарыхый инсандар, чыгаан саясий, коомдук жана мамлекеттик ишмерлер тууралуу маалыматтар;*

- *тагдыры татаал адамдар же көмүскөдө калып кеткен инсандардын өмүр таржымалын толук камтыган жаңы документтер;*

- *саясий, экономикалык жана маданий борборлор болгон шаарлар, белгилүү чөлкөмдөр тууралуу ж.б.*

- *тигил же бул элдердин улуттук-боштондук кыймылдары, эркиндик, көз карандысыздык үчүн күрөштөрү, алардын жетекчи күчтөрү, башкы каармандары тууралуу документтер ж.б.*

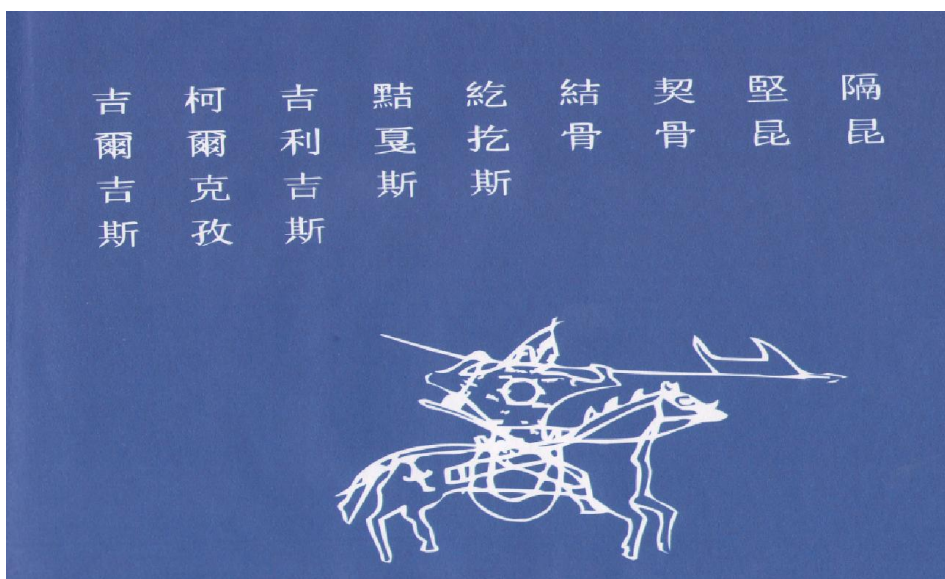
- *ури тарыхый, саясий окуялар, маданий жаңылыктар тууралуу маалыматтарды алууга болот.*

Эң кызыгы канчалык көп иликтенгенине карабастан архивдерде дагы эле болсо али толук иликтене элек, илимий айлампага киргизиле элек документтер көп, алардын айрымдарына тарыхчылардын колу дагы да болсо жете элек. Кантсе да биздин, чет өлкөлөрдүн архивдеринде кыргыз элине, улутуна, мамлекетине тиешелүү документтердин көптүгү талашсыз факт. Демек бул багытта көптөгөн аткарыла турган иштер алдыда тураары бышык.

Ошондуктан архивдерди көздүн карегиндей сактап, алардын болгон дараметин, алардагы документтерди толук түрдө сактоо менен өз нугунда, туура пайдалануу биз үчүн чоң милдет.

Жөнөкөй эле мисал, дал ошол ар түрдүү элдердин, мамлекеттердин архивдеринен биз көптөгөн кызыктуу да, мурда белгисиз да маалыматтарды алуудабыз. Сөзүбүз курук болбосун үчүн кээ бир мисалдарды келтирейин.

1. Кытай архивдериндеги байыркы булактарга таянып, биз кыргыз эли - мамлекеттүүлүгүбүздүн 2200 жылдык мааракесин белгилей алдык. Караньздар кандай жана канчалык деңгээлдеги маалыматтар, түп нусканын котормосу мисал иретинде келтирилет:

司马迁

史记

Сыма Цянь

ШИ ЦЗИ

(Исторические записки)

Глава 110

203-201 гг. до н.э.

Позднее, когда [Маодунь] покорил на севере владения хуньюев, цюй-шэ, динлинов, гэгуней (кыргызов) и синьли, все знатные люди и сановники сюнну подчинились [Маодуню] и стали считать шаньюя Маодуня мудрым.

Бул маалыматтарды кытай мамлекеттик архивдик документтерине таянып, убагында биздин окумуштуулар атайын жыйнактан котормосун чыгарышкан. [1]

Бириккен улуттар уюму кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдык мааракесин белгилөөдө дал ошол кытай архивдеринде сакталып турган тарыхый булактардын негиз болуп бергенин тана албайбыз.

2. Ошко жакын турган Араван районунун борборунда абдан чоң байыркы “Дул-дул аттын” сүрөтү аска бетинде турат. Ал аттар ошол кездеги кытай булактарында Даюань - Давань мамлекети, ал эми байыркы индо-иран булактарында «Паргана» - «Паркана» - деп көп айтылган байыркы Даван мамлекетине таандык экенин эске сала кетүү абзел.

Араван районунун борборундагы аска таш бетиндеги асман аттарынын байыркы сүрөтү.

Мына ошол байыркы аргымак аттар жөнүндө КЭР архивдериндеги кытай жазма булактарында кеңири баяндалат. Бул белгилүү маалыматтар. Акыркы мезгилдерде биз иликтеп, тактаган кызык-

туу маалыматтарда байыркы Даван мамлекетинин башчысынын ордосунда ыйык жаныбар иретинде, алар пир туткан аргымак аттардын ат боюндай эки аттын алтындан куюлган айкели, эстелиги тургандыгы белгилүү болду. Бул тууралуу биз 2015-жылы Россия Федерациясынын илимдер академиясынын Санкт-Петербург шаарындагы Чыгыш кол жазмалар институтунун архивдик фондунан алынган, 1851-ж. таандык кадимки монах Иакинфтин – Н.Я.Бичуриндин сочинениелеринин жыйнагынан таптык. Сөз нугунан бузулбасын үчүн төп нускадан үзүндү келтирели: “...Даванцы ведут оседлую жизнь, занимаются земледелием... Искусны в конной стрельбе. ...Давань имеет превосходных лошадей в городе Эрши, но скрывает и не хочет дать их китайским посланникам. ... Сын Неба (китайский император – авт.) отправил силача Че Линь с другими и дал большое количество серебра и золота, чтобы получить от даванского владельца аргымаков... Следствие такого совещания (даванцы – авт) отказались дать лошадей китайскому посланнику. Посланник в досаде вышел в разговорах из благопристойности, толкнул золотого коня и ушел... Даванские старейшины оскорбились пренебрежением ... предписали задержать его на восточной границе и предать смерти...”[2] Экинчи бир маалыматтарда кытай элчиси жөн эле жыкпастан, алтын аттардын айкелин сындырып салгандыгы айтылат.

Ошондой эле маалыматтарды кытай архивдик булактарына таянып биздин Кытай Эл Республикасындагы кыргыз боордошторубуз да тастыкташууда. Алар да Даван мамлекетинин хан ордосунда атактуу аргымак, тулпар аттардын зер, алтындан жасалган айкели бар экенин баяндашат.[3] Жогорудагы жана башка маалыматтар ошол кездеги Даван мамлекетинин башкаруучусунун ордосунда, азыркы Кыргызстандын аймагында, аргымак аттардын ат бою куюлган алтындан эстелиги

болгонун кабарлайт. Картаң тарыхта жылкы баласын пир тутуп алтындан куюлган эстеликтер өтө эле аз кездешет. Биздин пикирде, Даван мамлекет башчысынын ордосуна коюлган аттар болжолу төмөнкүдөй болгон:

Абдылдабекке берилген инаятнамэ. 1875-ж.

Эгерде архив материалдары болбосо, азыркы Кыргызстандын аймагында орун алган мындай сейрек кездешүүчү көрүнүштү биз билбей эле калмакпыз. Демек, биз үчүн Кытай архивдеринин баа жеткис маалыматтары дагы да болсо маанилүү бойдон калууда.

3. Биздеги, чет өлкөлөрдөгү бир катар архивдик документтер мурда белгисиз болгон маалыматтарды тактоого, ачыкка алып чыгууга мүмкүнчүлүк берет. Мисалы, Кокон хандыгынын архивинен кадимки Алымбек уулу Абдылдабекке 1875-ж. Худояр хан тарабынан датка наамы берилгени көпчүлүккө белгисиз. Бул документ инаятнамэ (*ханская грамота*) деп аталат. [4]

4. Архивдерде сейрек кездешүүчү же такыр эле белгисиз сүрөттөр да сакталат. Буга мисал, Кокон хандыгынын акыркы мезгилинин саясий турмушунда зор роль ойногон чыгаан инсандардын бири кыргыз, кадимки **Мусулманкул** аталыктын уулу **Абдурахман афтобачи** болгону талашсыз факт. Назарыңыздарда Россия империясынын 1888-ж. №11 “**Нива**” журналына жарык көрүп (289-б.), анын менчиги болуп калган сүрөтү **Н.Н.Каразинге**, гравюрасы **Шюблерге** таандык кадимки “**Абдурахман афтобачынын**” бейнеси.

5. Азыркы учурда немец архивинде, Германияда Шпигел архивдик фондуна таандык сүрөт. [5] Тилекке каршы бул сүрөт Кыргызстанда эмдигиче жок.

Абдурахман афтобачи.

Сурөтү Н.Н. Каразиндики, гравюрасы Шюблердики. 1888-жс. Немецтик Шпигел архивдик фондуна таандык сурөт. Интернеттен алынды.

6. Архивдерден табылган дагы бир топ кызыктуу документтер орус империясынын курамындагы Ош уездинин жана шаарынын алгачкы башчылары тууралуу маалыматтар [6]:

1. Ош шаарын жана уездин 1876-1888-жж. башкарган капитан **М.Е.Ионов**, кийинчерээк орус армиясынын генерал-майору, (ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 115-а. -Л.25);

2. 1889-1892-жж. подполковник **А.Н.Дейбнер** (ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 34. Л.1; Д.113. -Л.7,10);

3. 1893-95-жж. подполковник **Б.Л.Громбчевский** (ЦГА РУз. -Ф.И. 19. Оп. 1. Д.24150. Л.1-2; Д.13587. Л.34-35; ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 71. Л.3; Д.112. Л.21);

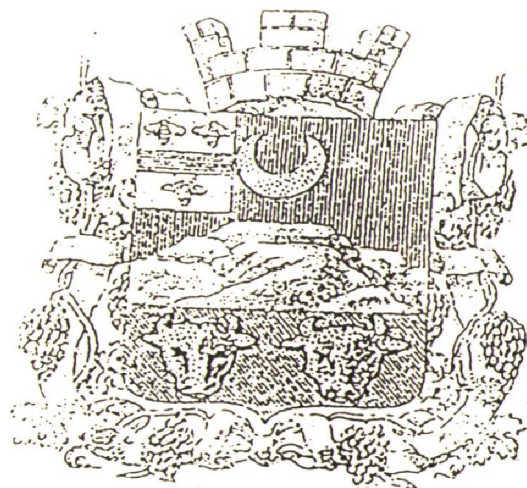
4. 1895-1906-жж. полковник **В.Н.Зайцев** (ЦГА РУз. -Ф. И. 19. Оп. 1. Д. 25044.Л.13, 27; ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 33. Л.5,17; Д.42. Л.1);

5. 1906-1915-жж. полковник **А.А.Алексеев** (ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 4. Л. 7);

6. 1916-ж. подполковник **Н.Городвинский** (ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 114-а. -Л.18);

7. 1917г. Ош уездинин жана шаарынын башчысы полковник **В.В.Бржезицкий** болгон (ЦГА КР. Ф.2. Оп. 3. Д.8. Л.5). Булардын баары биздин жана башка архивдерде сакталып турат.

7. Дагы бир көпчүлүк биле бербеген архивдерден табылган маалымат – Ош шаарынын Орус империясынын геральдикасына киргизилген Ош шаарынын 1917-жылга чейинки герби).[7]

Ош шаарынын 1917-жылга чейинки герби.

Өз убагында бул тууралуу биздин досубуз, коллегабыз, маркум **Б.М.Жумабаев** алгачкылардан болуп жазып чыккан.

8. Салыштырмалуу түрдө жакында эле табылган дагы бир сенсациялык документ. Бул кадимки Курманжан датканы мусулман аялдарынын ичинен эң алгачкылардан болуп Орус империясынын расмий Андреев лентасына тагылган орден менен сыйлоо тууралуу Ош уездик бийликтеринин сунуштамасы же “Сыйлоо барагы”[8]

352

НАГРАДНЫЙ ЛИСТЪ

*На киргизскую Степана Фролова Курба
Дюмань Датку сматать - Бледу.*

Составленъ 15. Сентября 1893 года.

353

№	Должность, чинъ, званіе, имя и фамилія; знаки отличія, когда и по какому учрежденію они пожалованы; какого вѣтрослужданія.	Въ чемъ состоятъ окаяніи или отягчѣнія.	Съ какого времени.		Не были-ли слѣдствіемъ были, то за и чѣмъ
			Въ учрежденіи.	Въ должности или званіи.	
	1. Пираты на Курьянъ Джамъ-Датла сн-матъ-Біева, вѣнх. непондганіи маторметанскаго.	Вкасаиный аймуръ илю-чери в себамъ раисрѣйтъ, сѣи предсависеманъ			1903
		Малайский Джеканъ Чифго (портретъ) " "			

354

Съ какого времени.	Не были-ли въ штрафахъ, подѣ слѣдствіемъ или судомъ; если были, то за что вѣсно, когда и чѣмъ дѣло кончено.	Когда, какую и за что получалъ послѣднюю награду; въ какомъ порядкѣ она пожалована.	Къ чему представляется.
1903 а н	1903 а н	Ран 1880 году пенсію по 300 руб. въ годъ пожизненно.	На баш-май сѣи тѣи медонно Андрей евеканъ сѣи на вѣнх. пенсіи на шем

8. Жети-Суу облусунун Пишпек, Пржевальск, Жаркент уездеринин көтөрүлүшкө катышкан кыргыздарын өз жеринен кууп чыгуу, бошотуу, алардын эсебинен Нарын уездин уюштуруу тууралуу Туркестан генерал-губернатору А.Н. Куропаткин төрагалык кылып 1916-ж. 16-октябрында өткөн жыйындын протоколу[9]

Зав. Семир. р. 9/10 1916 г.
 Копия. 5
 17580
 9/12
 №140/18
 П Р О Т О К О Л Ъ
 Совѣщанія 16-го октября 1916 года подъ предсѣдательствомъ ЕГО ВЫСОКОПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВА г. Генераль-Губернатора Туркестанскаго края Генераль-Адъютанта А. Н. Куропаткина.

1/ О выселеніи бунтовавшихъ киргизъ изъ района озера Иссыкъ-куль Пржевальскаго уѣзда, долины Кебена и части Чуйской долины Пишпекскаго уѣзда, долины Текеса и Чалкуде-су Жаркентскаго уѣзда;

2/ О водвореніи бунтовавшихъ киргизъ въ Нарынскій край съ образованіемъ тамъ самостоятельнаго Нарынскаго уѣзда;

3/ О заселеніи земель, оставшихся по водвореніи бунтовавшихъ киргизъ и образованіи Пржевальскаго уѣзда съ чисто русскимъ населеніемъ.

4/ О землеустройствѣ казаковъ Жернетскаго уѣзда.

На совѣщаніи присутствовали г. Военный Губернаторъ Семирѣченской области М.А. Соколовъ-Соколинскій, исп. об. Управляющаго Государственными Имуществами и Завѣдывающіи Переселенческимъ дѣломъ въ Семирѣченской области, В.А. Гончаревскій, помощникъ его Г.В. Антоновъ, исп.об. Предсѣдателя Семирѣченскаго Войскового Правленія Н.С. Щербаковъ, Войскового Агрономъ В.Ф. Ваудеръ, исп. об. Совѣтника Войскового Правленія Л.Н. Соловьевъ, инженеръ-гидротехникъ Семирѣченскаго переселенческаго района В.А.Смирновъ инженеръ-гидротехникъ по казачьему землеустройству В.В. Епанечниковъ, Завѣдывающій Статистическимъ Отдѣломъ Переселенческаго Управленія А.Л. Вурмагинъ, производители работъ по казачьему землеустройству М.Ф. Войшвилло, Н.Н. Теплово и войсковоу землемѣръ В.Г. Рунковъ.

1/ По вопросу о смѣщеніи киргизъ изъ района озера Иссыкъ-куль и другихъ мѣстностей исп.об. Управляющаго Государственными Имуществами была представлена къ разсмотрѣнію схематическая карта въ 10-ти верстномъ масштабѣ съ нанесенными на ней границами земель призимовочныхъ и лѣтовочныхъ, нахрдившихся въ пользованіи бунтовавшихъ киргизскихъ волостей, и таблицы количества хозяйствъ, предположенныхъ къ смѣщенію.

Разсмотрѣвъ карту, ЕГО ВЫСОКОПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВО Генераль-Губернаторъ высказалъ, что считаетъ необходимымъ отобрать отъ киргизъ всѣ тѣ земли, гдѣ пролита русская кровь, а такъ какъ въ районѣ озера Иссыкъ-куль и по Текесской долинѣ взбунтовавшимися киргизами разрушено и сожжено свыше 1000 домовъ, убито около 2000

ь русского населенія, то естественно, что всѣ эти земли дол-
 л быть изъяты изъ пользованія киргизъ и обращены подъ водворе-
 ле русскихъ. Но на представленной исп.об. Управляющаго Государ-
 ственными Имуществами картѣ границы предположенныхъ къ изытію зе-
 мель нанесены не совсѣмъ правильно, нужно стремиться создать обо-
 собленную отъ киргизъ территорію съ русскимъ населеніемъ не толь-
 ко въ границахъ этнографическихъ, но и географическихъ, поэтому ЕГО
 ВЫСОКОПРЕВОСХОДИТЕЛЬНОСТЬ предложилъ провести границы по горнымъ
 хребтамъ какъ съ сѣвернаго берега Иссыкъ-куля, такъ и южнаго; точ-
 но также призналъ необходимымъ изыять изъ пользованія бунтовавшихъ
 киргизъ Джаркентскаго уѣзда рода Атбанъ всѣ земли по долинѣ рѣки
 Текеса и Чалкуде-су, Наркаринскія двайлы и земли бунтовавшихъ
 киргизъ Циншпекскаго уѣзда по долинѣ Кебена и часть Чуйской долины.

Всего по Циншпекскому, Пржевальскому и Джаркентскому уѣздамъ пред-
 положено къ смѣщенію 37.355 киргизскыхъ хозяйствъ съ 2.510.361 дес-
 данными для такого подсчета послужили матеріалы статистическаго
 обследованія П. П. Румянцова.

2/ На освободившихся земляхъ по выселеніи бунтовавшихъ киргизъ
 Совѣщаніемъ намѣчено образовать по сѣверному и южному берегамъ
 Иссыкъ-куля 5 казачьихъ станицъ, не менѣе какъ по 60 дворовъ каж-
 дая. Мѣста, гдѣ должны быть образованы станицы, приблизительно,
 указаны слѣдующія: 1/ на уроч. Уректы, 2/ Курумды, 3/ на мѣстѣ быв-
 шаго дунганскаго селенія Маринскаго, 4/ близъ бывшаго русскаго
 селенія Гоголевка и 5/ на Улахолѣ. Остальныя же мѣста, пригод-
 ныя подъ заселеніе, заселять исключительно русскими, а непригод-
 ныя пока къ заселенію передать въ вѣдѣніе казны.

Всю же долину Текеса и Чалкуде-су обратить подъ поселенія
 исключительно казаковъ, дабы имѣть надежную защиту со сторо-
 ны Китая. Переселенцамъ же, жившимъ въ поселкахъ на Текесѣ и оу-
 желающимъ вновь возвратиться на старыя мѣста, предложить перейти
 въ казаки, кто же изъ нихъ не пожелаетъ - переселить на
 другія мѣста. *Заб. и высылка?*

Такимъ образомъ, изъ всей территоріи, намѣченной Совѣщаніемъ
 подъ водвореніе казаковъ и русскихъ переселенцевъ, т.е. части
 Джаркентскаго уѣзда /долина рѣки Текеса, Чалкуде-су, Наркаринское
 плато/, части Пржевальскаго уѣзда /сѣверное и южное побережье
 озера Иссыкъ-куля включительно до бывшаго селенія Стольшин-
 скаго/, образовать особый уѣздъ Пржевальскій съ чисто рус-
 скимъ населеніемъ, съ двумя приставствами: одно въ бывшемъ

селеніи Столыпинскомъ, другое - въ казачьемъ выселкѣ Охотничемъ. Если въ селеніи Столыпино будетъ приставство, то ушедшихъ изъ селенія жителей, вслѣдствіе нападенія киргизъ, поселить обратно, устроивъ тамъ постоянный военный постъ.

3/ Всѣ бунтовавшія киргизскія волости Пржевальскаго уѣзда, части Пишпекскаго, кромѣ волостей Сарыбагитерской и Атекинской, переселить въ Нарынскій край, гдѣ по исчисленіямъ, на основаніи данныхъ обследованія Б.П. Руминцева, имѣется пахотныхъ земель 57126 дес., сѣнокосныхъ 46288 дес., пастбищныхъ призимовочной территоріи - 1.836.309 дес. пастбищныхъ лѣтовочныхъ и сиртовъ 2.815.400 дес., а всего 4.755.122 десятины.

Въ районѣ, куда предполагено смѣстить бунтовавшихъ киргизъ, въ настоящее время живетъ 9.325 киргизскихъ хозяйствъ Пржевальскаго уѣзда и 3846 хозяйствъ Пишпекскаго уѣзда и вмѣстѣ съ предположенными къ смѣщенію 57.355 киргизскихъ хозяйствъ. Слѣдовательно, на одно киргизское хозяйство придется земли пахотной 1,1 десятина, сѣнокосной 0,9, пастбищной призимовочной территоріи 36,3 десят., лѣтовочныхъ и сиртовъ 55,7 дес., а всего 94 десятины. Изъ свѣдѣній этихъ земель образовать самостоятельный Нарынскій уѣздъ съ уѣзднымъ городомъ въ Нарынѣ и съ двумя приставствами въ селеніи Атайкѣ и на Джумгалѣ, при чемъ ЕГО ВЫСОКОПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВО Генераль-Губернаторъ предложилъ обдумать болѣе тщательно, гдѣ образовать уѣздный городъ и гдѣ приставства, чтобы при выборѣ мѣста для уѣзднаго города не вышло такъ, что приставства разо-вѣются, какъ центры, лучше, чѣмъ самый уѣздный городъ.

Существующіе въ настоящее время въ Нарынскомъ краѣ русскіе поселки Атайку и Рождественское оставить, расширивъ, какъ селенныя единицы. Кромѣ того или поставить въ Атайкѣ постоянный военный постъ или предложить переселенцамъ перейти въ казачье сословіе. Казачій же выселокъ Занарынскій /Куланакъ/ постараться расширить. Переселенческія селенія Сухотиновское, Титовское, Вѣлоцарское, Херсонцы и хутора переселить на другіе переселенческіе участки въ Пржевальскій уѣздъ. Поставить постоянный военный постъ на Тогузь-торау и еще гдѣ нибудь по границѣ съ Кашгаромъ.

Всѣ участки Нарынскаго края, уже изыятые, хотя и незаселенные, оставить въ распоряженіи казны, какъ оброчныя статьи. Въ туземныхъ селеніяхъ Атбаши и Нарынъ туземцевъ, постоянно

Особо виновные волости Сары-багшевскую и Атекинскую Пишпекского уезда расселить по другим волостям, приписать по приговорам къ отдельным аулам, или же переселить на Балхашь.

Киргизскія волости Джаркентскаго уезда рода Атбанъ, выселяемые изъ долины Текеса и Чалкуде-су, ЕГО ВЫСОКОПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВО Генераль-Губернаторъ предложилъ поселить такъ, чтобы не нарушить ихъ хозяйства, сейчасъ не намѣчая опредѣленныхъ мѣстъ вселенія.

4/ По вопросу о казачьемъ землеустройствѣ въ Бѣрненскомъ уездѣ ЕГО ВЫСОКОПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВО Генераль-Губернаторъ, ознакомившись съ ходомъ работъ по Бѣрненскому уезду о прирѣзкѣ земель, недостающихъ до нормы, опредѣленной закономъ 3-го іюля 1914 года, нашелъ возможнымъ произвести прирѣзку земель станицамъ Бѣрненскаго уезда изъ киргизскихъ земель, непосредственно примыкающихъ къ основнымъ надѣламъ казачьихъ станицъ согласно представленнымъ проектамъ переселенческаго района. За изымаемыя же отъ киргизъ зимовки, клеверники, сады считаетъ необходимымъ справедливо вознаградить киргизъ изъ ассигнованныхъ для этой цѣли 947.310 рублей, съ тѣмъ, чтобы киргизы оставались на земляхъ, поступающихъ въ прирѣзку казакамъ въ теченіе пяти лѣтъ, начиная съ 1-го января слѣдующаго за окончаніемъ войны года безъ уплаты казакамъ какого-либо за то вознагражденія, въ виду состоявшагося по этому вопросу соглашенія Г. Военнаго Министра съ Министромъ Земледѣлія. Гидротехническій же отдѣлъ Переселенческаго Управленія по казачьему землеустройству, испросивъ соответствующіе кредиты, долженъ за это время оросить необходимое количество земель киргизамъ по нормамъ, вмѣстѣ изымаемыхъ. — Подлинный за надлежащимъ подписомъ: Съ подлиннымъ вѣрно:

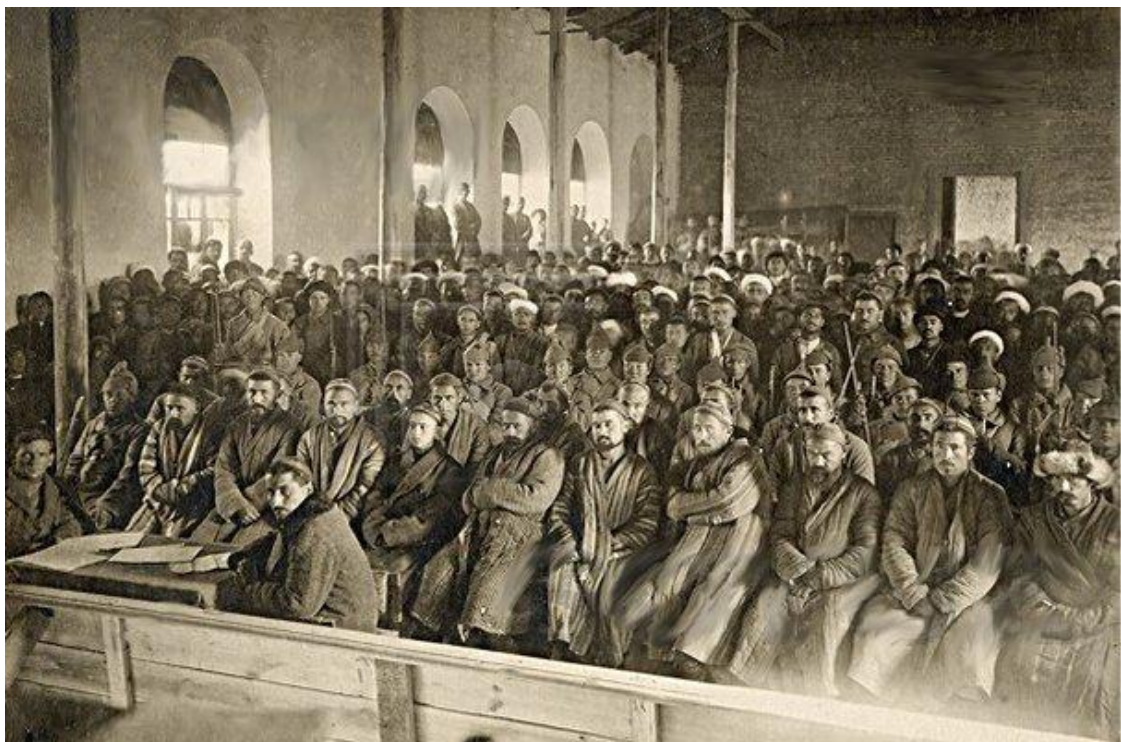
Исп. об. Письмоводителя

9. Дагы бир ошол эле 1916-жылкы окуялардын күбөсү болгон расмий документ 1917-ж. 30-июнунда Россия империясынын Убактылуу Өкмөтүнүн дарегине Туркестан крайынын мусулмандар Кеңеши жөнөткөн телеграмма. Бул документте көтөрүлүштөн кийинки кыргыз элинин оор абалы, аларга жардам көрсөтүү зарыл экени маалымдалат. Телеграмманын түп нускасы (РГВИА. Ф. 400. Оп. 1. Д. 4639. Л. 110.):

10. Архивдик документтерге таянып дагы бир тарыхый окуя тууралуу маалымат ала алдык. Назары-ңыздарда кадимки Кокон автономиясынын курултайынан бир көрүнүш. 1918-ж. [10]

Жогорудагыларды эске алуу менен биз архивдерибизди, алардагы тарыхый, саясий, социалдык-экономикалык жана маданий тариздеги маалыматтарыбызды көздүн карегиндей сактап, аларды келечек муундарга мурас калтыруу милдети турат.

Биздин пикирде, быйыл 90 жылдыгын белгилеп олтурган кыргыз архивинин мааракесин, алардын тарыхый, коомдук турмуштагы ордун, ролун эл арасына кеңири жеткирүү менен Кыргызстандын архивдерине ар тараптуу колдоо көрсөтүү биздин мамлекеттин да, коомчулуктун да милдети экени талашсыз. Ал эми архив кызматкерлерин социалдык жактан колдоо да эстен чыгарылбаса.

Сөзүбүздүн акырында мамлекетибиздин, улутубуздун баа жеткис дөөлөтүн, тарыхый мурастарын, түгөнбөс кенчи болгон архивдерди сактап, улам кийинки муундарга жеткирип келе жаткан жалпы архив кызматкерлерин 90 жылдык мааракеси менен куттуктап, аларга кажыбас кайрат, эл үчүн талыбас эмгек, аманчылык жана үй-бүлөлөрү менен бакубат жашоо каалай кетели.

Колдонулган тарыхый булактардын тизмеси:

1. Материалы по истории кыргызов и Кыргызстана (извлечения из китайских источников II – XVIII вв.) – Бишкек, 2003. –С.13.ө
2. РФ ИА Санкт-Петербург Чыгыш кол жазмалар институтунун архиви// Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии в древние времена. В трех частях, с картою на трех больших листах. Сочинение монаха Иакинфа. Часть III. –Санкт-петербург, 1851. –С.22-23.
3. Кытай жазмаларындагы кыргыздар. Шинжаң коомдук илимдер академиясы жагынан түзүлдү. Шинжаң эл басмасы, 2004. – 36-49-бб.
4. Документ автордун доктордук диссертациясынын документтеринен алынды. Абытов Б. “Тысячелетняя история Оша: источниковедческий анализ (IX – XIXвв.). Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. –Б., 2002.; Его же. Ош: факты, события и личности. –Ош, 2000. -С. 169.
5. Германиядагы Шпигел архивдик фондуна таандык сүрөт. Интернет сайттан алынды. <http://zerrspiegel.orientphil.uni-halle.de>
6. ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 115-а. -Л.25; ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 34. Л.1; Д.113. -Л.7,10; ЦГА РУз. -Ф. И. 19. Оп. 1. Д.24150. Л.1-2; Д.13587. Л.34-35; ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 71. Л.3; Д.112. Л.21; ЦГА РУз. -Ф. И. 19. Оп. 1. Д. 25044.Л.13, 27; ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 33. Л.5,17; Д.42. Л.1; ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 4. Л. 7; ООГАПД. -Ф. 50. Оп. 1. Д. 114-а. - Л.18; ЦГА КР. Ф.2. Оп. 3. Д.8. Л.5
7. Абытов Б.К. Некоторые проблемы истории Кыргызстана (источниковедческие аспекты на примере города Ош). –Ош, 2000,. –С.42.
8. Абытов Б. “Тысячелетняя история Оша: источниковедческий анализ (IX–XIX вв.). Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. –Бишкек, 2002.-С.352-354/
9. Документтин көчүрмөсү интернет сайттан алынды: <http://1916.kg>.
10. Сүрөт ошол эле сайттан алынды.

Рецензент: д.и.н., профессор Джуманалиев А.Дж.